

Ranka Jeknić, zn. novak
Pravnog fakulteta u Splitu

**Edward W. Said: Krivotvorenje islama: kako mediji i stručnjaci
određuju način na koji vidimo ostatak svijeta,
V. B. Z.: Zagreb, 2003. – (Biblioteka Tridvajedan) 142 str.**

Edward W. Said (1935-2003), američki profesor komparativne književnosti na Sveučilištu Columbia, porijeklom je bio Palestinac, rođen 1935. u Jeruzalemu, diplomirao i magistrirao na Princetonu, te doktorirao na Harvardu. Pripada onom redu autora i znanstvenika koji su dobro poznati akademskim krugovima, prvenstveno teoretičarima književnosti, sociolozima, društvenjacima koji se bave Bliskim istokom, multikulturalizmom, interkulturalizmom itd, no nažalost gotovo nepoznat širem krugu čitatelja. Njegova vrijednost relativno je nedavno "otkrivena" u Hrvatskoj, o čemu najbolje svjedoči mali broj prevedenih djela (osim knjige pred nama to su: "**Orijentalizam**, zapadnjačke predodžbe o orijentu", Izdavač: Konzor, Zagreb, 1999. god; 472 str. i u izdanju Svjetlost, Sarajevo, 1999. god.; "**Kultura i imperijalizam**", u izdanju Beogradskog kruga, Beograd, 2002.god., 645 str. i svega nekoliko prevedenih članaka u časopisima "Treći program Hrvatskog radija" i "Književna smotra").

"**Krivotvorenje islama**" treća je i zadnja u nizu Saidovih knjiga (prva je knjiga "**Orijentalizam**" izdana 1978., a druga je "**The Question of Palestine**", izdana 1979.) u kojima progovara o suvremenom odnosu između islamskog, arapskog svijeta, odnosno Istoka na jednoj strani i Zapada, odnosno Francuske, Velike Britanije i posebno SAD-a na drugoj (str. xxxix). U sadržajnom smislu tvori je: Uvod drugom i Uvod prvom izdanju, Bilješke autora na kraju, te tri poglavlja iz čijih su naslova vidljivi i središnji problemski aspekti djela: 1) Islam kao vijest (1-59); 2) Iran (61-100) i 3) Znanje i moć (101-130).

Osnovni zadatak kojeg autor postavlja je argumentiranim propitivanjem medijske zbilje pokazati kako zapadni mediji i stručnjaci stvaraju "krivu" sliku islama i određuju način na koji "prosječni" čitatelj i gledatelj gleda na "islam" i na islamske zemlje, prezentirajući nam niz zastrašujućih tvrdnji i stereotipa koji se vezuju uz islam, niz autora, novinara, znanstvenika, te novinskih i filmskih uradaka koji potkrepljuju početnu misao iz naslova djela. Osim toga, posebno se osvrće na američku medijsku prezentaciju "islama" kao "opasnosti" za američki i zapadni svijet, te američko-iranskog konflikta. Progovarajući o očitoj podjeli svijeta na "Izrael i Zapad" i "islam i ostale", na nepomirljivo "mi" i "oni", odnosno "mi-protiv-njih", autor demistificira zapadnu aroganciju pri poimanju Zapada kao svjetovnog, racionalnog i kulturalno superiornijeg svijeta, nasuprot svijetu "islama" kojeg vodi racionalna mržnja prema svjetovnom svijetu i bijes (str. xxvi).

Već u uvodnom dijelu prvog izdanja Said čitatelju objašnjava frazu "krivotvorenje islama" iz naslova djela. Ono što naglašava u "Orijentalizmu" a ponavlja i u ovoj knjizi jest da "pojam "islam", u onom smislu u kojem se danas koristi, znači jednu jednostavnu stvar a zapravo je djelomično fikcija, djelomično ideološka oznaka, a najmanje označavanje vjere po imenu islam. Ni na jedan bitan način se riječ "islam" u uobičajenoj zapadnoj uporabi izravno ne podudara

s nevjerojatno raznolikim životom koji se odvija u islamskom svijetu, a koji broji više od 800 000 000 ljudi, proteže se preko milijuna kvadratnih kilometara teritorija, uglavnom Afrike i Azije, i broji desetke društava, država, povijesti, zemljopisnih područja, kultura” (str. xl). Nadalje, “puno toga što se može vidjeti i pročitati u medijima o islamu predstavljeno je kao agresija koja proizlazi iz islama jednostavno zato što je “islam takav”, ili Saidovim riječima “krivtvošenje islama jednostrana je aktivnost koja sakriva ono što “mi” radimo i, umjesto toga, naglašava ono što muslimani i Arapi jesu po svojoj vlastitoj izopačenoj prirodi” (str. xviii). Autor pokušava osporiti neke od generalizacija o islamu kao monolitnoj religiji koja uređuje islamska društva od vrha do dna, o tome da su crkva i država u islamu zapravo jedno itd. (str. xii). Naglašava i veliku ironiju u činjenici da se na Zapadu “islam” povezuje s onim čemu se opire i velik broj muslimana: “kazni, autokraciji, srednjovjekovnoj logici i teokraciji” (str. 51). Na sljedećim stranicama sumirat ćemo i parafrazirati neke od središnjih autorovih teza i primjera kako bi vjerno prikazali barem mali dio ovog kompleksnog djela.

Prvo, Saidova knjiga oblikovana je s dvije teme. Prva je islam na Zapadu općenito, a posebno u SAD-u, a druga je korištenje te slike “islama” na Zapadu, a posebno u SAD-u (str. 2). Autor analizira “izvještaje” američkih i zapadnih medija čiju većinu karakterizira otvoreno neprijateljstvo prema muslimanima i islamu, kao i stereotipiziranje i generalizacije o islamu i islamskom svijetu. Riječ koja se automatski povezuje s islamom je fundamentalizam (iako ga je moguće povezati sa svakom religijom). Za prosječnog čitatelja zapadnih tiskovina ili tv gledatelja, fundamentalizam i islam su istoznačnice, a uz njega tu su i pojmovi radikalizma, ekstremizma, terorizma, džihada, mržnje i nasilja. O tome najbolje svjedoči “prosječna” slika američkog studenta o muslimanu kao “do zuba naoružanom, bradatom fanatičnom teroristu koji se namjerio uništiti svog velikog neprijatelja, SAD” (str. xxi). Ukratko, ono što se u medijima provlači kao zaključni koncept prema Saidu je: “Fundamentalizam je islam je sve-protiv-čega-se-sada-moramo-boriti kao što smo se borili protiv komunizma tijekom hladnog rata” (str.xv). Kao ilustrativan primjer za takvu tvrdnju navodi nedjeljni New York Times koji je u svojoj “Week in Review” 21. siječnja 1996. objavio članak pod naslovom: “Crvena prijetnja je nestala ali evo nam Islama” (str. xv). U istom članku autor nalazi tezu kako na “islam”, ili “zelenu prijetnju” treba gledati kao na prijetnju zapadnim interesima (str. xv). U mnoštvu primjera koje Said navodi i komentira možemo spomenuti neke od naslova: “Ne bojimo se ničega osim islama”, “Islamska vjera je naš jedini neprijatelj”, “Nećemo biti sigurni sve dok islam ne spusti svoj mač” itd. (str. xxiii). Said zaključuje kako se “tvrdnja da daleki američki interesi trebaju vojnu zaštitu od nestabilnosti i ustanaka prebacila iz Vijetnama na bliže područje, u muslimanski svijet” (str. 29).

Drugo, Said navodi konkretne primjere tzv. “kulturalnog rata protiv islama”, kroz niz imena i autora od kojih su neki možda mnogo manje poznati našim čitateljima, ali i imena kao što je Samuel P. Huntington, čiji je “Sukob civilizacija” pobudio dosta interesa i u našoj javnosti. Oštro kritizirajući Huntingtonovu tezu o sukobu civilizacija i njegovo isticanje za Zapad najopasnijeg “islama”, kao jednog od najgorih autora, Said ističe britanskog orijentalistu Bernarda Lewisa, umirovljenog profesora sveučilišta u Princetonu, i njegov esej “Korjeni muslimanskog bijesa”. Esaj se pojavio u rujanskom izdanju “The Atlantica”, a autor nam opisuje dizajn naslovnice za taj broj iz kojeg je jasna

simbolika uvoda u Lewisov esej: “u čitatelja bulji muslimanska glava s turbanom i suženim očima punim bijesa, u zjenicama mu se odražavaju američke zastave, a njegovo držanje izražava mržnju i bijes” (str. xxv). Said ukazuje na vezu između ova dva autora u zaključcima o “islamskom bloku u obliku polumjeseca, od izbočenja Afrike do središnje Azije koji ima krvave granice” (str. 32).

Treće, Said naglašava da se o muslimanima i Arapima zapravo izvještava i raspravlja ili kao o potencijalnim teroristima, ili kao isporučiteljima nafte (str. 20). Upravo nafta je prema autoru ključna za razumijevanje, jer se prije velikog rasta cijena OPEC-a početkom 1974., “islam” nije u medijima tako razmatrao, a od te prijelomne godine analiza sadržaja zapadnih tiskovina otkriva nam naslove poput: “Nafta: pitanje američke intervencije”, “SAD u opoziciji” itd. (str. 27). Medijska zaokupljenost revolucijom u Iranu 1978-1979. god., koja je na političku scenu dovela novog vladara i predsjednika Islamske Iranske Republike, Ajatolaha Homeinija, nastavila se 1980-te izvještavanjem o ratu između Iraka i Irana, o sovjetskoj intervenciji u Afganistanu, te medijskim izvještavanjem o “islamskom terorizmu” tijekom 80-tih i 90-tih godina. Posljedica toga da se o “islamu”, muslimanima i Arapima izvještavalo samo u sasvim određenom kontekstu, a to se nastavlja i danas, ima prema autoru nekoliko važnih posljedica, od kojih su najvažnije nastanak specifične slike islama koja je ograničena i temelji se na stereotipima, te stvaranje konfrontacijske političke situacije: “mi” protiv “islama” (str. 33). U tom kontekstu, Said kritički procjenjuje “značenje priče o Iranu”, te analizira kako je izgledalo medijsko predstavljanje Irana Americancima od 4. studenog 1979.god, kada su iranski studenti okupirali američko veleposlanstvo u Teheranu. Prema Saidu, čini se kao da je u medijima postojao dogovor da su “Iranci počinili ratni čin protiv američkog veleposlanstva, iako u biti nitko nije mislio da je to što su SAD učinile Iranu zbacivanjem Mosadeka 1953. god. doista bio ratni čin” (str. 88). (prisjetimo se, vlada Muhameda Mosadeka svrgnuta je uz pomoć CIA-e).

Pitanja zašto je Iran bitan (danas bi trebali isto pitanje postaviti za Irak), zašto je “islam” bitan i kakva vrsta izvještavanja nam treba, prema Saidu nisu apstraktna, a ukoliko ne želimo promašiti samu bit stvari, njihovo razmatranje treba demistificirati odnos moći i znanja u tom kontekstu (str. 100). Ukratko, političko tumačenje “islama” uključuje ortodoksno i antitetično znanje. Kanonsko, odnosno ortodoksno tumačenje islama međusobno je povezano, te najrasprostranjenije i najutjecajnije, a na njega nailazimo na sveučilištima, u vladi i medijima (str. 127). Antitetično znanje odnosi se pak na manji dio znanstvenika i stručnjaka koji se suprostavljaju ortodoksnom učenju, a vođeni su idejom da znanje nije samo pasivno prihvaćanje činjenica i “prihvaćenih pogleda” (str. 121). Uspjeh ortodoksnog izvještavanja Said pripisuje političkom utjecaju i moći tih ljudi i institucija, a posljedica toga nije samo određeno znanje o islamu, nego i određeno tumačenje. Polazeći od premise da je svo znanje o ljudskom društvu, povijesno znanje i počiva na mišljenju i tumačenju koje opet ovisi o situaciji, Said naglašava da ispod svakog tumačenja drugih kultura, a posebno islamske, stoji odluka intelektualca ili znanstvenika “treba li staviti intelekt u službu moći ili u službu kritike, zajednice, dijaloga i osjećaja za moral”, te upozorava kako upravo takva odluka mora biti prvi postupak u tumačenju (str. 129). Pozivajući na zdrav razum i kritičku procjenu Said na kraju zaključuje: “ako je povijest znanja o islamu na Zapadu bila odviše blisko povezana s osvajanjem i dominacijom, došlo je vrijeme da se te veze potpuno raskinu” (str. 129).